

Un dels aspectes més significatius que es va manifestar amb l'esclat de la Guerra Civil, el juliol de 1936, va ser el que es refereix al tema religiós. La República, des del mateix moment en què es va promulgar la nova Constitució, el 1931, havia mantingut una actitud clarament anticlerical, amb la seva voluntat de separar nítidament l'Església i l'estat, i d'intentar un procés de modernització de la vida política que passava, necessàriament, per la implantació de l'estat laic i la neutralització de l'important pes que l'Església desenvolupava encara en la societat espanyola. Va ser, justament, en el marc de la discussió de la Constitució de 1931 que Azana va fer fa-

guerra va quedar ben clara quina seria la posició de l'Església i dels catòlics davant dels dos bàndols en conflicte. Més si es té en compte la profunda i sistemàtica repressió que l'Església va patir a la zona republicana durant els mesos de juliol i agost de 1936: la repressió antireligiosa culminava un cicle d'anticlericalisme popular que, a Catalunya almenys, s'havia iniciat el 1835, amb la crema de convents que va acompanyar la revolució liberal, havia prosseguit durant la Setmana Tràgica de 1909 –quan esglésies i convents de Barcelona foren objecte de les ires populars– i va culminar amb una follia sense precedents amb l'esclat de la Guerra Civil: si al conjunt de l'estat foren assassinats 6.832 religiosos, d'aquests a Catalunya n'hi varen correspondre 2.437. I a banda foren incendiats i destruïts esglésies i convents i tot tipus de símbols i objectes religiosos. Aquesta persecució va acabar convertint-se en un element de propaganda antirepublicana davant l'opinió pública mundial i en la raó final que va inclinar la posició dels catòlics en favor dels militars revoltats.

Les primeres reaccions: la formulació de 'Cruzada'. Els antecedents anticlericals de l'esquerra republicana i dels mateixos governs de la República i aquesta reacció visceral de les primeres setmanes contra l'Església i la religió expliquen que, tret de minoritàries excepcions, les posicions i les actituds dels catòlics espanyols es decantessin a favor de la rebel·lió. A Catalunya caldria ressaltar la difícil situació en què es trobava un partit de definició democràtica, republicana i fins i tot confessional, com era la Unió Democràtica de Catalunya, que, situada obertament i inqüestionable al costat de la legalitat republicana, va veure com els seus dirigents es trobaven en una situació perillosa, per causa de les seves conviccions religioses. Però aquesta actitud, simbòlica i excepcional, era molt minoritària en el context espanyol, on ben aviat es van començar a definir les posicions. A banda dels carlistes, que feien de la seva religiositat bandera d'agitació política, durant l'estiu del 1936 es van produir els primers pronunciaments de bisbes a favor dels sollevats; sembla que va ser el bisbe de Santiago de Compostel·la,

La guerra com a croada

[Un dels aspectes més significatius de la Guerra Civil va ser el caràcter de croada que l'Església catòlica li va donar, en oposició als anys de laïcisme republicà.

mosa la seva frase segons la qual "*Espanya ha dejado de ser catòlica*". I les esquerres republicanes, seguint aquesta lògica, van portar a terme una política, com la municipalització dels cementiris, la prohibició de les manifestacions públiques de religiositat –fonamentalment de les processons–, etc., que va crispar enormement les relacions entre l'Església i la República i va aconseguir que l'Església i l'opinió pública catòlica –que encara era important en molts indrets de l'estat espanyol– es col·loquessin en una clara situació d'hostilitat envers el nou règim.

Per bé que l'Església no va representar cap paper en la conspiració militar i els militars mateixos no van fer cap referència a arguments de tipus religiós per tal de justificar la seva acció insurreccional –entre altres raons perquè els conspiradors no havien previst tampoc una guerra civil massa llarga–, quan va esclatar la

Tomás Muniz Pablos, un dels primers a utilitzar el terme de "Cruzada" per tal de definir la guerra. De fet, la gran massa dels catòlics espanyols van tenir molt clar, des del primer moment, en quin bàndol es col·locaven, i ja durant els mesos de juliol i agost van abundar els posicionaments de bisbes i prelats a favor dels militars insurrectes: per a molts la causa de la guerra era, justament, la descristianització de la societat espanyola.

Potser perquè ja havien adoptat una posició tan clara, a les darreries d'agost de 1936 el president Lluís Companys declarava al periodista francès Maurice SOLLIN, que a Catalunya "la situació de la clerecia és actualment, i ho continuarà essent, molt crítica. Ha pres part massa obertament a la rebel·lió sagnant, amb un misticisme guerrer, al costat dels enemics de la República...".

Un misticisme guerrer que aviat van encarnar dos prelats de primera fila, tots dos catalans, el cardenal Isidre Gomà, arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya, i el també cardenal Enric Pla i Deniel, aleshores bisbe de Salamanca. Si Gomà havia parlat de la possibilitat que atorgava la guerra per extirpar l'*humor pestífero*, és a dir el comunisme, que patia Espanya i que amenaçava el món, Pla i Deniel publicava una carta pastoral, el 30 de setembre de 1936 –*Las dos ciudades*– en què parlava de la guerra com "*el remedio heroico, único, para centrar las cosas en el quicio de la justicia y volverlas al reinado de la paz*" i per aquesta raó l'Església "*bendice los emblemas de la guerra, ha fundado las ordenes militares y ha organizado cruzadas contra los enemigos de la fe*". La guerra esdevenia així un conflicte que enfrontava el bé amb el mal,

l'amor amb l'odi, i quedava, definitivament convertida en una "croada" destinada a extirpar els mals de la pàtria amb la finalitat de recristianitzar-la i de restablir l'ordre natural de les coses.

El cardenal Gomà i la carta col·lectiva dels bisbes espanyols.

De fet el cardenal Gomà, considerat, des de tots els punts de vista com un dels prelats més integristes de l'estat espanyol, va acabar fent un paper de primera fila en el decurs de tota la guerra, dins l'Espanya sollevada. Nomenat oficiosament i confidencialment el representant del papa Pius XII prop de Franco, a partir del desembre de 1936 va reorganitzar l'Església i va aconseguir de mobilitzar l'episcopat espanyol i l'opinió pública catòlica a favor de Franco. Gomà va mantenir informat en tot moment el Vaticà sobre la situació es-

Un misticisme guerrer, que aviat van encarnar dos prelats de primera fila, tots dos catalans, el cardenal Isidre Gomà, arquebisbe de Toledo i prlmat d'Espanya, i el també cardenal Enric Pla i Deniel, aleshores bisbe de Salamanca. Si Gomà havia parlat de la possibilitat que atorgava la guerra per extirpar l'"humor pestífero", és a dir el comunisme, que patia Espanya i que amenaçava el món, Pla i Deniel publicava una carta pastoral, el 30 de setembre de 1936 –"Las dos ciudades"– en què parlava de la guerra com "el remedio heroico, único, para centrar las cosas en el quicio de la justicia y volverlas al reinado de la paz" i per aquesta raó l'Església "bendice los emblemas de la guerra, ha fundado las órdenes militares y ha organizado cruzadas contra los enemigos de la fe"

panyola i al cap i a la fi va ser ell qui, després d'un llarg procés de consultes, va aconseguir que la quasi totalitat de l'episcopat espanyol signés la carta col·lectiva de suport a l'exèrcit franquista.

Certament, una de les fites aconseguïdes per Gomà durant el primer any de guerra va ser la signatura per part de gairebé tot l'episcopat espanyol d'una carta col·lectiva en què els bisbes espanyols mostraven plena adhesió a l'exèrcit de Franco i al mateix temps legitimaven la revolta dels militars del juliol de 1936 i la mateixa guerra civil. Inspirada directament per Franco, que es va queixar a Gomà de la poca afinitat a la seva causa que mostrava la premsa catòlica internacional, la carta fou publicada el dia 1 de juliol de 1937, en les seves edicions espanyola, francesa i anglesa. Redactada bàsicament per Gomà, anava destinada, doncs, a l'opinió pública internacional i pretenia donar a conèixer la posició de l'Església espanyola davant del conflicte bèl·lic. Especial interès hi havia que fos coneguda a França, on no havia caigut massa bé la bel·ligerància de molts sacerdots en el conflicte. Per aquesta raó, després d'afirmar la no bel·ligerància de l'Església a la guerra, la justificava per la situació d'"*anarquía contraria al bien común, a la justicia y al orden social*", que imperava durant la República i afirmava de manera taxativa que l'única esperança per tal de reconquerir la justícia, la pau i els béns que se'n derivaven era el triomf del Movimiento Nacional.

La carta la van firmar 43 bisbes i cinc vicaris capitulars, i de les cinc absències que es van produir, dues foren especialment significatives. D'una banda, trobem la del cardenal arquebisbe de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, que es trobava exiliat a Roma. Cal recordar que Vidal i Barraquer, un home de tarannà liberal i catalanista, havia estat detingut per una patrulla anarquista, en començar la guerra, a Poblet, però tot seguit va rebre protecció de la Generalitat, que, per evitar mals majors, li organitzà el viatge a Roma. Quan Vidal i Barraquer va ser requerit per Gomà per firmar la carta, va respondre amb una negativa, tot afirmant que el document era "*muy propio para la propaganda, pero lo estimo poco adecuado a la condición y carácter de quienes*

han de suscribirlo". Afegia, al mateix temps, el temor a la instrumentalització política que se'n podia fer. Aquesta actitud de Vidal i Barraquer li va costar, com ha recordat Hilari Raguier, haver de morir a l'exili, perquè el gener de 1939, una vegada acabada la guerra a Catalunya, el nou règim no li va permetre retornar a la seva seu tarragonina.

L'altra absència remarcable va ser la del bisbe de Vitòria, Mateo Múgica, que, si bé no va firmar la carta, tampoc no va manifestar-hi la seva disconformitat. Múgica havia estat apartat per les autoritats militars de la seva seu episcopal acusat de feblesa amb els sacerdots nacionalistes de la seva diòcesi. Múgica havia denunciat també al papa Pius XI l'afusellament de catorze sacerdots bascos, l'octubre de 1936, pels militars franquistes. Quan se li va sol·licitar la firma, es va limitar a pre-
textar que ja no residia a Vitòria.

Les altres tres absències foren més circumstancials. El bisbe de Menorca, Torres Ribas, estava a l'illa sota control de la República. El cardenal Pedro Segura, l'arquebisbe dimissionari de Toledo, residia a Roma i quant a Hilari Raguier, se suposa que la seva condició de dimissionari va fer que Gomà no li demanés la firma. Finalment, tampoc no va firmar el bisbe d'Oriola-Alacant, el basc Javier de Irastorza Loinaz, que va passar tota la guerra a Londres. Alguna font ha donat a entendre que la seva negativa es va deure a les seves conviccions nacionalistes basques. De tota manera el 1939 va recuperar la seu episcopal sense problemes.

L'impacte de la carta, més enllà d'aquestes excepcions, fou, no cal dir-ho, enorme. D'una banda, a nivell internacional, va contribuir a donar l'empenta definitiva del món catòlic a la causa dels militars revoltats. Altrament, a l'Espanya franquista es va anar produint una simbiosi cada vegada més estreta entre l'Església i l'exèrcit, fins al punt que era habitual veure bisbes i clergues saludant amb el braç alçat i la presència eclesial va passar a ser molt abundant en tota mena d'actes públics, polítics i militars.

Les difícils relacions amb el Vaticà. A desgrat d'aquesta estreta relació entre l'Església i l'exèrcit que es va produir a l'Espanya insurrecta, l'actitud ofi-

cial de la Santa Seu en cap cas no va ser la que haguessin esperat els militars rebels ni el mateix Franco. És veritat que des que es van conèixer els detalls de la repressió anticlerical que es produïa a l'Espanya republicana la condemna de la Santa Seu fou immediata i *L'Osservatore romano*, el diari oficiós del Vaticà, no es va estar de publicar notícies al respecte. Però l'actitud del diari no va agradar al govern de Burgos, que pràcticament durant tota la guerra va queixar-se de l'actitud del diari vaticanista, que al juliol de 1937 no va publicar la carta col·lectiva dels bisbes espanyols. Altrament, la primera intervenció del Pius XI sobre la guerra d'Espanya tampoc no va agradar als franquistes. Fou a Castelgandolfo, el 14 de setembre de 1936, en una audiència amb catòlics espanyols, encapçalats pels bisbes de Cartagena, i de diferents seus episcopals catalanes, com Vic, Tortosa i la Seu d'Urgell. En el seu discurs, titulat "La vostra presenxa", el papa va condemnar la persecució religiosa, però va fer advocacions pel perdó i la pau.

D'aquesta manera, doncs, en el seus inicis, el Vaticà va mantenir una actitud de prudència, que contrastava amb la bel·ligerància manifesta de la majoria de bisbes espanyols. I la situació encara es veia empitjorada per l'actitud que adoptava el representant diplomàtic del govern de Franco davant de la Santa Seu, el marquès de Magaz, que des que havia arribat a Roma l'agost de 1936, havia mantingut una actitud impertinent i molt poc adequada a la missió que ha de desenvolupar un diplomàtic. Home d'exabruptes, considerava que l'estat havia de mantenir amb l'Església una actitud enèrgica, com feien Hitler i Mussolini als seus països. La seva actitud, acompanyada de tot de notes de protesta, va fracassar.

Només els bons oficis del cardenal Gomà, que va acabar fent de corretja de transmissió entre Franco i la Santa Seu, gràcies a l'excel·lent relació que mantenia amb el general insurrecte, van aconseguir que l'actitud del Vaticà anés canviant. Gomà, que va redactar uns 130 informes per al Vaticà sobre la situació espanyola, va aconseguir que, a desgrat dels afers espinosos que es plantejaven entre la Santa Seu i Franco—com l'afusellament dels setze sacerdots bascos, des-

prés de l'ocupació de Donostia el 1936—finalment, a les darreries del 1937 es produí el reconeixement del règim de Franco per part del Vaticà. Gaetano Cicognani va ser designat nunci apostòlic del Vaticà davant del govern de Burgos, mentre que José de Yanguas era nomenat ambaixador plenipotenciari en el Vaticà. Ambdós van ocupar els càrrecs a mitjan 1938.

És cert que en el darrer any de guerra no van faltar problemes i conflictes entre el govern de Franco i l'Església—sobretot arran del nomenament de bisbes, que Franco volia que es fes a partir del Concordat de 1851—, però a aquestes alçades de la guerra, i a desgrat de l'evident canvi d'actitud respecte a l'Església que s'havia manifestat en el territori republicà, la posició del Vaticà era ja molt similar a la que havien defensat en els seus inicis els bisbes espanyols. I és que a l'Espanya franquista l'Església anava recuperant bona part de l'ascendència social i política que havia mantingut abans de la República, mentre s'elaborava un discurs nacionalcatòlic que santificava l'acció insurrecta dels militars revoltats i convertia la seva insurrecció ni més ni menys que en una "Cruzada de Liberación Nacional".

Pelai Pagès

Universitat de Barcelona

En aquesta pàgina, monsenyor Cigognani es disposa a lliurar al govern de Burgos les seves cartes credencials com a nou nunci del Vaticà a Espanya, el 24 de juny de 1938.

En la pàgina 55, pregària del cardenal Isidre Gomà durant el trasllat de Verge de Begonya a la seua basílica, en presència de monsenyor Antonniutti.